द्वैधास्ते अग्नयाराक्षोच्यते । अत्राधिकारिणः विष्णुपुराणे "जातस्य जातकर्मादि क्रियाकाण्डमशेषतः । पिता पुत्रस्य कुर्वीत श्राद्धं चाभ्युदयात्मकम्" । अत्र केचित् जीवत्पितृक सामेरेव दर्शश्राद्धेऽधिकारः न तु निरग्नेः "न जीवत्पितृकः कुर्याच्छ्राद्धमग्निमते द्विजः । येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यः कुर्वीत साग्निकः । पितामहेऽप्येवमेव कुर्याज्जीवति साग्निकः । साग्निकोऽपि न कुर्वीत जीवति प्रपितामहे" इति चन्द्रिकायां सुमन्तूक्तेरित्याहुः प्रयोगपरिजातेऽप्यनाहिताग्निर्न कुर्यादितीदं व्याख्यातम् । तत्र "अनग्निकोऽपि कुर्वीत जन्मादौ दर्शकर्मणि । येभ्यएव पिता दद्यात्तानेवोद्दिश्य तर्पयेत्" इति हारीतोक्तेः सोमलवन्तु न दर्शश्राद्धपरमित्युक्तं मदनरत्ने श्राद्धपदं पिण्डपितृयज्ञपरमिति पृथ्वीचन्द्रोदयः । निर्णयामृते तु हारीतीयेऽनग्निको नाहिताग्निरभिप्रेतः पूर्ववचने तु साग्निः श्रौताग्निः स्मार्ताग्निश्चोच्यते तेनोभयाग्निहीनस्य नेत्युक्तं तत्र पूर्वोक्तादिना गतिसम्भवेऽग्निपदस्य स्मार्ताग्निपरत्वे मानाभावात् वक्ष्यमाणनित्यानित्यसंयोगविरोधात् "पितरो जनकस्येष्ट्या यावद्व्रतमनाहितम् । समाहितव्रतः पश्चात्स्वान् यजेत पितामहान्" इति पृथ्वीचन्द्रोदये यमवचनविरोधाच्च अपरार्केऽपि यमावर्त्ते ब्रह्मचारी स्वयमेव नान्दीश्राद्धं कुर्यादित्याह अतः पूर्वमेव वायु गोपदेवोऽप्येवमाह । वस्तुतः जीवत्पितृकः प्रत्यब्दकर्मादौ न दर्शश्राद्धम् । हारीतीये जन्मादावित्यादिशब्देन तत्प्राप्तावपि "उद्वाहे पुत्रजनने पितिष्ट्यां सोमिके मखे । तीर्थे ब्राह्मण आयाते वर्द्धते जीवतः पितुरिति" सैमपरिशिष्टे उद्वाह एव तस्योपसंहारात् एवं यत्र तु संस्कारादिपदं तदप्युद्वाहादिपरमेवेति, तत्र उद्वाहपदस्य स्वविवाहपरत्वस्यापि संभवात् पुत्रविवाहपरत्वे मानाभावात् "कामकर्मणि वा शानां चूडाकर्मादिके तथा" इत्यादिभिर्नित्यत्वाद्वस्य चौलाद्यङ्गत्वावगतौ नित्यानित्यसंयोगविरोधाच्च अतो जन्मादाविति सर्वसंस्कारसंग्रहः तथा च कात्यायनः "स्वपितृव्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मसु । पितृव्यानोद्वाहनात्तेषां तत्सामाने तु तत्क्रमात्" । सुतानां चौलादिसंस्कारेषु पिता स्वपितृव्यः पितृव्यान् श्राद्धम् "पितृव्यदोऽग्रहरचेत्यामिति" दर्शनात् चौलहनादिवाहपर्यन्तं दद्यात् विवाहस्य प्रथमः "नान्दीश्राद्धं पिता कुर्यादादौ पार्थिवपूर्वके वयः । अत ऊर्ध्वं प्रकुर्वीत स्वयमेव तु नान्दिकम्" इति स्मृतेः तस्य पितृरभावे तत्क्रमात् "असंस्कृतास्तु संस्कार्या आत्मभिः पूर्वसंस्कृतैः" इति यः कर्त्तृक्रमः तेन क्रमेण व्येष्ठभ्रात्रादिर्दद्यादिति चन्द्रिकादयः हेमाद्रिस्तु "तस्य पितृरभावे यः पितृव्यमातुलादिः संस्कुर्यात्स तत्क्रमात् संस्कार्यपितृक्रमाद्दद्यात् न तु स्वपितृव्य इति" व्याचख्यौ । समावर्त्तनस्यापि विवाहप्राचीनसुतसंस्कारत्वात्पितैव नान्दीश्राद्धं कुर्यात् तदभावे ज्येष्ठभ्रात्रादि तदभावे स्वयमेव कुर्यात् उपनयनेन कर्माधिकारस्य जातत्वात् एवमाद्यविवाहेऽपीति पृथ्वीचन्द्रोदयचन्द्रिकादयः मदनरत्नेऽप्येवम् । यदा तु पितरि संन्यस्ते प्रोषिते पतिते वा धर्मार्थं तत्पुत्रमन्यः संस्कुर्यात्तदा संस्कार्यपितृः पित्रादिभ्यो दद्यात् "पितरोजनकस्येष्ट्या यावद्व्रतमनाहितम् । समाहितव्रतः पश्चात् स्वान् यजेत पितामहान्" इति पृथ्वीचन्द्रोदये यमोक्तेः । जीवत्पितृकस्य विशेषमाह कात्यायनः "उद्वाहे तीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते सति । येभ्यएव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात् स्वयं सुतः" इति । यत्र बहूनां परिशिष्टे जीवत्पितृकाणां सुतसंस्कारेषु मातृमातामहयोः कुर्यात् तस्यां जीवन्त्यां मातामहस्यैवेति" तत्तच्छाखीयानामेवेति दिक् । मृतितत्त्वादिगोऽप्यन्येषु जीवन्मातृकः पितामहादिभ्यो दद्यात् "जीवन्मातरि दद्याद्वा प्रेतायाश्चोदके द्विजः" इति कात्यायनोक्तेः "जीवे तस्मिन् सुताः कुर्युः पितामहा यथैव तु । तस्यां चैव तु जीवन्त्यां तस्याः श्वश्रूरिति निश्चयः" इति हारीतोक्तेश्चेत्युक्तम् । तस्मिन् भर्त्तरि । दाक्षिणात्यास्तु पूर्वोक्तं सपिण्डीकरणादिविषयम् "जीवेत्तु यदि वर्णाद्यस्तं वर्गन्तु परित्यजेत्" इति वचनात्तद्वर्गस्य लोप एवेत्याहुः । यत्तु चन्द्रिकायां पारस्करः "निषेकाद्ये सोमे च सीमन्तोन्नयने तथा । श्रेयं पुंसवने श्राद्धं कर्माङ्गं द्विजस्य तत्" इति तत्र जन्मोपनयनादौ कर्माङ्गम् जातकर्मादावुक्तन्तु द्विजश्राद्धं पृथगेव विधिवत्त्वबोधकम् । जीवत्पितृके मातृके "अन्नप्राशे च सीमन्ते पुत्रोत्पत्तिनिमित्तके । पुंसवने च निषेके च नवश्राद्धप्रवेशने । वेदव्रतव्रताद्यानां प्रतिष्ठायां तथैव च । तीर्थयात्राद्युपोद्वाहे द्विजश्राद्धं प्रकीर्त्तितम्" नाविनिमित्तानामङ्गत्वे द्विजपदस्यानर्थकत्वेनेति देवार्थ इति गौडाः "अन्ये तु निषेकादौ कर्माङ्गद्विजश्राद्धयोः वस्तुतयाभावः नान्दीश्राद्धेऽभवात्तुगता । अत्रेतिकर्त्तव्यता पृथ्वीचन्द्रोदये व्यासः "मातृजाः मातृपक्षाया मन्त्रिकाङ्गजयोरपि ।